

ทัศนศิลป์: สุนทรียะแห่งภาษาภาพ

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ศิลปะในสาขาทัศนศิลป์เป็นผลงานศิลปะที่อาศัยการรับรู้ผ่านทางสายตาโดยการมองเห็นเป็นสำคัญ อันประกอบไปด้วยผลงานศิลปะที่อาศัยสื่อศิลปะ ประเภทงานจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ ภาพถ่าย และอื่น ๆ เป็นต้น คุณค่าของผลงานทัศนศิลป์ นอกจากจะสร้างขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสุนทรียภาพแล้ว ผลงานทัศนศิลป์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ยังมีคุณค่า ในการสื่อความหมาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างตนเองและผู้อื่น ผลงานทัศนศิลป์จึงสามารถเป็นอีกภาษาหนึ่งที่ใช้ในการสื่อความหมาย ความรู้สึกนึกคิด และเรื่องราวต่าง ๆ ให้

พิชัย ตูรงตินานนท์*

*อาจารย์ประจำหมวดวิชาทัศนศิลป์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้อื่นได้รับรู้ โดยมีความงามทางสุนทรียภาพประกอบกันไป แต่การที่จะรับรู้ความหมายที่สื่อสารมาจากศิลปิน โดยผ่านผลงานทัศนศิลป์นั้น อาจจะเป็นเรื่องที่ยากลำบากและมีความซับซ้อนพอสมควร การที่จะทำความเข้าใจภาษาของศิลปิน ซึ่งถือได้ว่าเป็นภาษาเฉพาะตัว จึงต้องอาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ ตลอดจนการมีพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน จึงจะสามารถเข้าใจในเนื้อหาสาระที่แฝงอยู่ในผลงานทัศนศิลป์ที่ศิลปินต้องการจะสื่อสาร ผลงานทัศนศิลป์จึงมีคุณค่าและความสำคัญไม่แตกต่างไปจากภาษาทั่วไปที่มีลักษณะเป็นภาษาทางศิลปะ เช่น งานวรรณกรรม กวีนิพนธ์ นวนิยาย และอื่น ๆ การศึกษาทัศนศิลป์ในแง่ของภาษา จึงเป็นการศึกษาสุนทรียะแห่งการสร้างสรรคทางภาษาอีกประเภทหนึ่ง ที่มีความน่าสนใจในการสร้างสรรค์และการค้นหาความหมาย

ก่อนที่จะกล่าวถึงทัศนศิลป์ในแง่สุนทรียภาพแห่งภาษา หรือศิลปะคือการสื่อความหมาย อาจจะต้องกล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของระบบการสื่อสาร ซึ่งเป็นระบบที่ทำให้เกิดภาษาของมนุษย์ขึ้นมา โดยทั่วไประบบของการสื่อสารหรือการสื่อความหมาย (Communication) หมายถึง การถ่ายทอดเรื่องราว การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแสดงออกของความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนไปถึง “ระบบ” เพื่อการติดต่อสื่อสารข้อมูลซึ่งกันและกัน โดยผ่านทางข้อมูลข่าวสาร สัญลักษณ์ ตลอดจนระบบเครื่องหมายต่าง ๆ (กิดานันท์ มลิทอง, 2536: 17) ซึ่งสื่อสัญลักษณ์นี้คือสิ่งหนึ่งที่ใช้แสดงความหมายของอีกสิ่งหนึ่ง หรือเครื่องหมายที่ใช้แทนรูปความคิด การมองภาษาในแง่ของสื่อที่ใช้ในการสื่อความหมายนั้น ถ้าหากมองในมุมกว้างจะพบว่า “ภาษา” ที่เป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน คือการกำหนดรูปแบบสัญลักษณ์ มาเป็นสื่อกลางในการสื่อความหมาย เป็นการสร้างระบบสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันของมนุษย์ โดยมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ และสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ทางด้านภาษาพูด ภาษาเขียน ซึ่งมีการสื่อสารกันในชีวิตประจำวันตลอดเวลา จึงมีโอกาสเรียนรู้ได้ง่ายกว่าภาษาประเภทอื่น ๆ และเมื่อกล่าวถึงลักษณะของภาษาแล้วจะพบว่า โดยทั่วไปภาษาที่ใช้ในการสื่อสารนั้นจะมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

วารสารอักษรศาสตร์

1. *วจนภาษา* คือ การสื่อสารโดยผ่านทาง การออกเสียงหรือการพูด รับรู้โดยผ่านทางประสาทหูเป็นการรับรู้ทางการได้ยิน เช่น ภาษาพูด, การร้องเพลง และอื่น ๆ

2. *อวจนภาษา* คือ การสื่อสารโดยอาศัยการรับรู้ทางสายตา มีลักษณะเป็นตัวอักษรหรือการสื่อสารที่ไม่ได้อาศัยการพูดหรือการออกเสียง เช่น ภาษาทางร่างกาย ท่าทาง ภาษามือ ตัวอักษร เป็นต้น รวมทั้งการสื่อความหมาย โดยการใช้ระบบสัญลักษณ์ ภาษาภาพ หรือทัศนศิลป์ภาษาอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าการรับรู้การสื่อสารทางด้านภาษานั้นจะมี 2 ทางคือ จะต้องอาศัยการรับรู้ผ่านทางสายตาโดยการมองเห็น และการรับรู้ทางการได้ยิน โดยผ่านทางหู เป็นสำคัญ แต่ปัจจัยที่จะทำให้การสื่อสารสมบูรณ์ขึ้นมาได้จะประกอบไปด้วย (กิตานันท์ มลิทอง, 2536: 19-20)

1. *ผู้ส่งสาร* (Sender) หมายถึงผู้ที่ต้องการจะสื่อสาร เรื่องราว ความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ออกไปให้ผู้อื่นได้รับรู้ และเป็นผู้นำเสนอโดยผ่านกระบวนการกลั่นกรองทางด้านความคิด มีการใช้ระบบสัญลักษณ์หรือการเข้ารหัสต่าง ๆ

2. *เนื้อหาเรื่องราว* (Message) หมายถึงตัวเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ต้องการจะสื่อออกไป เป็นข้อมูล ซึ่งอาจอยู่ในรูปของความคิดที่ยังไม่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมหรือสัญลักษณ์

3. *สื่อ* (Media) หมายถึงตัวกลางที่จะถ่ายทอดเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ ออกไป เป็นเรื่องของกระบวนการทางด้านเทคนิค หรือ วิธีการในการสื่อความหมาย ที่มีอยู่มากมายเช่น ภาษาพูด, ภาษาเขียน, ภาษาภาพ, ภาษาท่าทาง เป็นต้น ตลอดจนสื่อที่เป็นวัตถุสิ่งของ หรือเทคโนโลยีต่าง ๆ

4. *ผู้รับสาร* (Receiver) หมายถึงผู้ที่รับข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมาจากผู้ส่งสารโดยผ่านทางสื่อ การที่จะสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้ จะต้องมีการถอดรหัสจากสื่อที่ปรากฏ

5. *ผล* (Effect) หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้ส่งสาร ส่งเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ ไปยังผู้รับซึ่งอาจจะเข้าใจ-ไม่เข้าใจ, พอใจ-ไม่พอใจ, ยอมรับหรือปฏิเสธ สิ่งเหล่านี้เป็นผลจากการสื่อสารที่ขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้รับ สื่อที่ใช้

สถานการณ์และปัจจัยอื่น ๆ

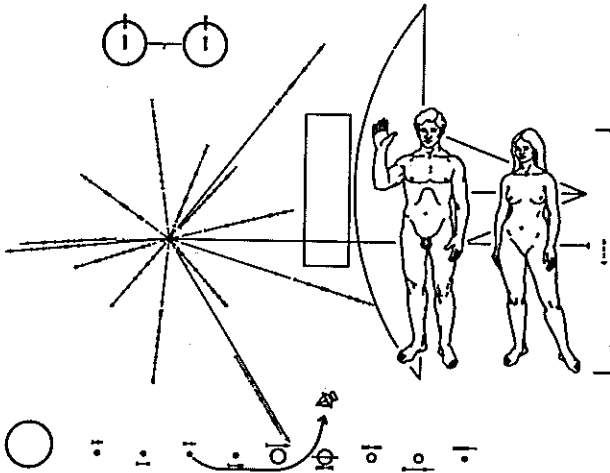
6. *ปฏิกริยาตอบสนอง* (Feedback) หมายถึงเป็นการแสดงออกของผู้รับสารที่สะท้อนออกมาจากการที่ได้รับข้อมูลจากผู้ส่งสาร อาจจะเป็นพฤติกรรมที่ตอบสนองกลับไปให้ผู้ส่งสารหรือไม่ก็ได้

จากองค์ประกอบของการสื่อสารโดยทั่วไปนี้ จะมีลักษณะเป็นการสื่อสาร 2 ทาง (Two-Way Communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้รับสามารถตอบสนองได้โดยทันที มีลักษณะเป็นการเจรจาโต้ตอบกัน เหมือนการใช้ภาษาโดยทั่วไป แต่การสื่อสารทางด้านทัศนศิลป์ หรือภาษาที่เป็นศิลปะมักจะเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-Way Communication) เป็นการส่งสารออกไป โดยที่ผู้รับสารอาจจะรับรู้เนื้อหาสาระและความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ แต่จะไม่สามารถตอบสนองที่ตัวผู้ส่งสารได้โดยตรงได้ จะมีลักษณะเป็นการโต้ตอบกับสื่อศิลปะที่ปรากฏอยู่ตรงหน้า ทำให้ผู้ดูเกิดความคิดจินตนาการ หรืออาจจะมีการปฏิกริยาตอบสนองได้ในภายหลัง

สำหรับทางด้านทัศนศิลป์ ในฐานะที่เป็นสื่อภาษาชนิดหนึ่งที่ใช้ในการสื่อสาร เป็นการสื่อสารที่มีความสำคัญไม่แพ้สื่อภาษาชนิดอื่น ๆ เช่น ภาษาพูดและภาษาเขียน บางครั้งการสื่อสารผ่านทางภาษาภาพ จะเป็นการสื่อสารที่สามารถรับรู้ได้โดยทันทีทันใดด้วยระบบสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นการแทนความจริงด้วยบางสิ่งบางอย่าง และสามารถให้รายละเอียดความกระจ่างได้อย่างรวดเร็วโดยไม่จำเป็นต้องมีทักษะการเรียนรู้มากนัก และยังมีชัดเจนกว่าการบรรยายด้วยภาษาพูดหรือภาษาเขียนอย่างธรรมดา จนถึงอาจจะมีความกล่าวว่ “ลึบปากว่าไม่เท่าตาเห็น” หรือ “ภาพหนึ่งภาพมีค่าเท่ากับคำพูดหนึ่งพันคำ” นอกจากนี้ภาษาภาพยังสามารถสื่อสารให้กับบุคคลที่ไม่รู้ภาษาทั่วไป สามารถเข้าใจความหมายของสิ่งต่าง ๆ ได้โดยผ่านการรับรู้ทางด้านการมองเห็นด้วยสายตาที่เป็นการมองด้วยความรู้สึก จากภาพที่ปรากฏอยู่ตรงหน้า ตัวอย่างของภาษาภาพอย่างง่าย ๆ ที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนในชีวิตประจำวันคือ ภาพสัญลักษณ์ (Symbols) ตามที่สาธิตต่าง ๆ เช่น ภาพสัญลักษณ์ห้องน้ำชาย-หญิง ป้ายบอกทิศทาง ป้ายจราจร และอื่น ๆ ซึ่งภาษาภาพหรือสัญลักษณ์เหล่านี้คือ ทัศนศิลป์ภาษาอย่างง่าย ๆ ที่ไม่มีความซับซ้อนในการตี

วารสารอักษรศาสตร์

ความหมายมากนัก ไม่มีการเข้ารหัสหรือแปลงนัยยะสำคัญต่าง ๆ ที่ซับซ้อนเข้าไป ซึ่งการสื่อสารผ่านภาษาภาพนี้ถือได้ว่าเป็นการสื่อสารที่สามารถเข้าใจได้ง่ายเป็นภาษาสากล จนถึงขนาดที่ว่าบรรดานักวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ คาดว่าภาษาภาพนี้จะสามารถติดต่อสื่อสารกับสิ่งมีชีวิตจากโลกอื่น ๆ ได้ ดังเช่นภาพสัญลักษณ์หรือสารบนแผ่นโลหะ ซึ่งติดอยู่ข้างยานอวกาศไพโอเนียร์ของสหรัฐอเมริกา ออกแบบโดย คาร์ล ซาแกน (Carl Sagan) ซึ่งบอกรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับโลกมนุษย์ เป็นภาพที่บรรยายถึงดาวนพเคราะห์ในระบบสุริยจักรวาล ตำแหน่งของโลกมนุษย์ และที่มาของยานอวกาศ ภาพคนที่ยืนอยู่หน้ายานคือชาวโลกหญิงและชาย (Witting Holcomb and Dunn อ้างใน ประสิทธิ์ ภาพย์กลอน, 2527: 19-20) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาษาที่อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าเป็นภาษาที่ใช้ในการสื่อสารได้ดีที่สุด คือภาษาภาพหรือภาษาทางด้านศิลปะ เพราะภาษาในลักษณะนี้จะสามารถสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เข้าไปได้พร้อมกับการสื่อความหมาย จึงทำให้สามารถรับรู้และเข้าใจถึงจิตใจได้เป็นอย่างดี

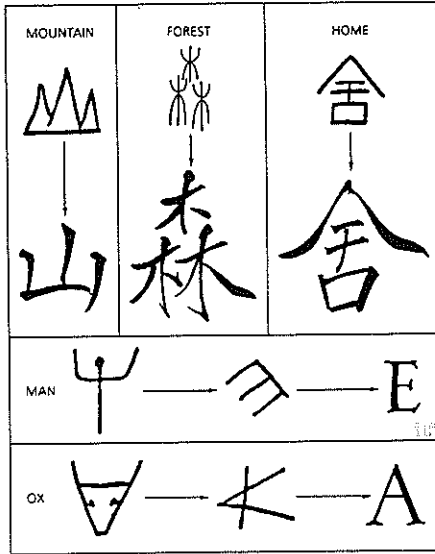
ภาพที่ 1 ภาพสัญลักษณ์เกี่ยวกับโลกมนุษย์บนยานไพโอเนียร์ของสหรัฐอเมริกา (จากหนังสือ *The Image and The Eye* ของ E.H.Gombrich หน้า 150)

การสื่อสารโดยใช้ภาษาภาพนี้ มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่เกิดมีมนุษยชาติขึ้นมา ดั่งจะเห็นได้จากภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ตามผนังถ้ำหรือข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีจุดมุ่งหมายในการสื่อความหมายท่าทางไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ความศรัทธา หรือบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นยุคที่อาศัยการสื่อสารโดยผ่านทางภาษาภาพมาก่อนที่จะมีการใช้ภาษาพูดหรือภาษาเขียนในการสื่อสาร ดังเช่นในยุคปัจจุบัน การสื่อสารของมนุษย์ในยุคนั้นนอกจากจะอาศัยภาพเป็นสื่อในการทำคามเข้าใจ ความต้องการ การแสดงทางความคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ก่อนที่จะมีวิวัฒนาการต่อมาจนกลายเป็นอักษรภาพ ดังเช่นในอักษรภาพของอารยธรรมอียิปต์ หรือตัวอักษรในภาษาจีนโบราณซึ่งเป็นอารยธรรมเริ่มแรกของมนุษยชาติ ก็ได้มีการพัฒนาตัวอักษรมาจากรูปภาพอย่างง่าย ๆ จนกลายเป็นภาษาต่าง ๆ ที่แตกแขนงออกไปอย่างมากมายหลายร้อยภาษาในปัจจุบัน จากที่มาของภาษาภาพ จนกลายมาเป็นภาษาเขียนนั้น ทำให้นึกย้อนกลับไปได้ว่าภาษาภาพ หรือผลงานทัศนศิลป์น่าจะเป็นภาษาสากลที่มนุษยชาติสามารถรับรู้ สื่อสาร เข้าใจร่วมกันได้ ตั้งแต่ในอดีต จนถึงปัจจุบันและอนาคต ตราบนานเท่าที่มนุษย์ยังสามารถรับรู้ผ่านการมองเห็นด้วยสายตาอยู่ได้

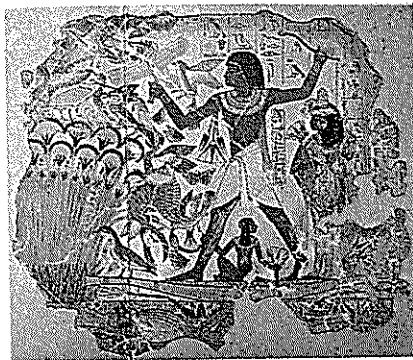

ภาพที่ 2 ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์: ภาพผนังถ้ำ เขาปลาร้า จ. อุทัยธานี
พิชัย ตรงคินานนท์

วารสารอักษรศาสตร์

ภาพที่ 3 ภาพแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของตัวอักษรในภาษาเขียน ที่มีพัฒนาการมาจากภาษาภาพ (Pictographs)

ภาพที่ 4 ลักษณะของอักษรภาพในอารยธรรมของอียิปต์โบราณที่ต้องการจะบันทึกเรื่องต่าง ๆ จะสังเกตเห็นได้ว่ามีการใช้ระบบสัญลักษณ์ และภาพในการสื่อความหมายเรื่องราวต่าง ๆ

แต่การสื่อสารผ่านทางทัศนศิลป์ภาษาอาจจะมีปัญหาในการสื่อสารการสร้างสรรค และการตีความได้ เนื่องจากผลงานทัศนศิลป์ในขั้นสูงจะมีลักษณะเป็นภาษาเฉพาะตัวที่มีขั้นตอนการทำงานเป็นกระบวนการ ทั้งในการสร้างและการตีความหมายที่สลับซับซ้อน มีการพัฒนากระบวนการจนเป็นภาษาที่มีลักษณะเฉพาะตัวของผู้ส่งสาร (ซึ่งในที่นี้อาจหมายถึงศิลปินหรือผู้ที่สร้างสรรคผลงานศิลปะ) ในการสร้างสรรคผลงานทัศนศิลป์ของศิลปิน จึงมีลักษณะเป็นภาษาเฉพาะตัว ที่ประกอบไปด้วย โครงสร้างที่สำคัญ 3 ประการ คือ (Rathus F. Lois, 1985: 31)

1. ทัศนธาตุทางศิลปะ (Element of Art)
2. การวางองค์ประกอบศิลปะ (Composition)
3. เนื้อหา (Content)

ทัศนธาตุทางศิลปะ ซึ่งประกอบไปด้วย จุด เส้น สี น้ำหนัก รูปร่างรูปทรง พื้นผิว และอื่น ๆ คือส่วนประกอบขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่ศิลปินจะต้องพิจารณา นำมาเลือกใช้เป็นสัญลักษณ์ ในการสื่อความหมายทางด้านศิลปะซึ่งอาจจะสามารถเปรียบเทียบได้กับตัวอักษร พยัญชนะ หรือคำในภาษาทั่วไป ทัศนธาตุทางศิลปะแต่ละประเภทจะสามารถสร้างให้เกิดความหมาย อารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แต่ก็จะต้องอาศัยส่วนประกอบของโครงสร้างที่สำคัญอื่น ๆ ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การจัดวางองค์ประกอบศิลปะ จะมีลักษณะเป็นการนำเอาทัศนธาตุทางศิลปะต่าง ๆ มาจัดวางตามหลักการจัดวางองค์ประกอบศิลปะ เช่น ความสมดุล เอกภาพ การเน้น การซ้ำ-จังหวะ และอื่น ๆ เพื่อให้ทัศนธาตุต่าง ๆ เหล่านั้นก่อตัวขึ้นมาจนกลายเป็นงานศิลปะที่มีความงามทางสุนทรียภาพ และสามารถสื่อความหมายได้ ทั้งทัศนธาตุทางศิลปะ และการจัดวางองค์ประกอบศิลปะ ถือได้ว่าเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่ศิลปินจะสามารถใช้ในการสื่อความหมาย เนื้อหาสาระ หรือแนวความคิดของตนเองให้ผู้อื่นได้รับรู้ สุดท้ายเนื้อหาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่ศิลปินจะต้องมีความชัดเจน จึงจะสามารถแสดงออกความคิด หรืออารมณ์ความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม ประสบการณ์ และอื่น ๆ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นจุด

วารสารอักษรศาสตร์

เริ่มต้นในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ และการสื่อความหมาย

นอกจากนี้การสื่อความหมายของภาษาภาพ หรือผลงานทัศนศิลป์ยังเป็นการสื่อสารโดยผ่านสื่อเทคนิคทางด้านศิลปะ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสื่อประเภทจิตรกรรม, ประติมากรรม, ภาพพิมพ์, ภาพถ่ายและอื่น ๆ ที่มีโครงสร้างตั้งที่ใดก็แล้วไปแล้วนั้น การที่จะทำความเข้าใจในภาษาทัศนศิลป์ จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้พื้นฐานทางด้านศิลปะ ตลอดจนประสบการณ์ทางสุนทรียะบ้างพอสมควร หรือมีวิจรรย์ญาณในการสังเกตวิเคราะห์ภาษาภาพ จึงจะสามารถทำความเข้าใจผลงานศิลปะต่าง ๆ เหล่านั้นได้เป็นอย่างดี แต่ก็มีได้หมายความว่า ถ้าไม่มีพื้นฐานทางด้านศิลปะหรือประสบการณ์ทางสุนทรียะแล้ว จะไม่สามารถเข้าใจภาษาภาพต่าง ๆ ได้ เพราะพื้นฐานการรับรู้สามารถเรียนรู้ได้จากการสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ตรงหน้า

การเรียนรู้หรือทำความเข้าใจความหมายของภาษาภาพก็เหมือนการเรียนรู้ภาษาอื่น ๆ ซึ่งบางครั้ง อาจจะต้องมีการตกลง หรือทำความเข้าใจร่วมกันว่าจะใช้อะไรเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายที่ให้เกิดความเข้าใจ ซึ่งในทางศิลปะสัญลักษณ์เหล่านี้ก็คือทัศนธาตุทางศิลปะนั่นเอง การเรียนรู้ภาษาภาพจึงมีลักษณะบางอย่างเหมือนเป็นเกมภาษาประเภทหนึ่ง (กิริติ บุญเจือ, 2526: 28) อย่างหนึ่ง เกมใดก็ตามย่อมมีกติกาที่รับรู้ระหว่างฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หากเปลี่ยนกติกาไปผู้ไม่รู้กติกาย่อมดูไม่ออกและบ่นว่าไม่เข้าใจเลย ภาษาที่ใช้กันในหมู่เพื่อนฝูงกลุ่มหนึ่ง คนนอกกลุ่มมักจะไม่เข้าใจหรือเข้าใจผิด คนในกลุ่มจะเข้าใจกันดี เพราะรู้จักกันนั้น การใช้ภาษาหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจจะไม่มีเจ้าของภาษาร่วมกันใช้กติกากันจำนวนมาก แต่ก็ยังมีลักษณะที่แตกต่างกันไปไม่เหมือนกัน ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นภาษาที่มีลักษณะส่วนตัว ภาษาที่มีลักษณะส่วนตัวนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะที่สำคัญของการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะ ผลงานศิลปะที่มีคุณค่าจะยังมีเอกลักษณ์หรือบุคลิกลักษณะเฉพาะตัวเป็นพิเศษ ซึ่งถือได้ว่าเป็นภาษาส่วนตัวของศิลปินที่ใช้ในการถ่ายทอดสื่อความหมาย การเรียนรู้ภาษาทางด้านศิลปะจึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้กติกาก่อนหรือรหัสสัญลักษณ์ของศิลปิน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ยากอะไรถ้าผู้ชมมีการสังเกต หรือพินิจวิเคราะห์จากภาษาภาพต่าง ๆ เหล่านั้น ก็จะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาสาระที่

ศิลปินต้องการถ่ายทอดได้

การตีความหรือการแปลความหมาย จึงเป็นวิธีการที่จะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจในภาษาภาพต่าง ๆ เหล่านั้นได้ ซึ่งโดยทั่วไปความหมายของภาพสื่อสัญลักษณ์หรือภาษาอะไรก็แล้วแต่มักจะประกอบไปด้วย

1. ความหมายตรง (Denotation)
2. ความหมายแฝง (Connotation)
3. ความหมายทางจิตวิทยา (Psychological Meaning)

ผลงานทัศนศิลป์ที่มีคุณค่ามักจะประกอบไปด้วยความหมายทั้ง 3 ประเภท ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น คือ ความหมายตรง ความหมายแฝงและความหมายทางจิตวิทยา การตีความหรือการแปลความหมาย จึงเป็นกระบวนการที่มีความยุ่งยากซับซ้อนพอสมควร แต่โดยทั่วไปการแปลความหมายของบุคคล มักจะตีความหรือแปลความหมายให้สอดคล้องกับประสบการณ์ของตนเอง กิรติ บุญเจือ (2526: 36) ได้กล่าวถึงภาษาศิลปะไว้ว่า “การทำความเข้าใจภาษาศิลปะมิใช่เป็นความพยายามทำความเข้าใจตามความหมายตามตัวอักษร แต่เป็นความพยายามทำความเข้าใจตามประสบการณ์ของกันและกัน” นอกจากนี้ ประชา สุวิธานนท์ (2538: 126) ยังได้กล่าวถึงภาษาภาพไว้ว่า การอ่านภาษาภาพจะหยุดอยู่แค่ความหมายที่ผู้ส่งสารตั้งใจสื่อออกมาไม่ได้ หากยังต้องคำนึงถึงความหมายที่ผู้รับสารจะเข้าใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ภาษาจะต้องยอมรับความหมายที่เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจด้วย ซึ่งแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้สอดคล้องกับการตีความหมายทางด้านศิลปะ เพราะบางครั้งการตีความของผู้ที่ชื่นชม หรือผู้รับสารอาจจะตีความตามความรู้สึกนึกคิดหรือประสบการณ์เดิมของตน จึงทำให้เกิดความหมายใหม่ขึ้นมาในภาษาภาพหรือผลงานทัศนศิลป์นั้น ๆ อีกด้วย

ภาพที่ 5 ภาพผลงานศิลปะแบบนามธรรมของ วาซิลี ค้านดินสกี (Wassily Kandinsky)

ภาพที่ 6 ภาพผลงานศิลปะแบบรูปธรรม ที่ชื่อว่า Christina's World ของ แอนดรูว์ ไรท์ (Andrew Wyeth)

โดยทั่วไปการสื่อความหมายของภาษาภาพ หรือผลงานทัศนศิลป์จะมี อยู่หลายระดับด้วยกัน เริ่มตั้งแต่เป็นผลงานทัศนศิลป์ที่สามารถเข้าใจได้ง่าย ๆ อย่างเช่นผลงานในลักษณะภาพประกอบเรื่อง (Illustration) หรืองานลักษณะ ศิลปะแบบเหมือนจริง (Realistic Art) จนกระทั่งถึงผลงานทัศนศิลป์ที่เข้าใจ ได้ยาก ประเภทผลงานศิลปะแบบนามธรรม (Abstract Art) หรือ ศิลปะแบบ ไร้รูปลักษณะ (Non-Objective Art) การตีความ หรือการแปลความหมายอาจ จะต้องอาศัยประสบการณ์ทางสุนทรีย์ และการพินิจวิเคราะห์บ้างพอสมควร จึงจะทำให้เกิดความซาบซึ้ง และเข้าใจในผลงานทัศนศิลป์ต่าง ๆ เหล่านั้นได้ แต่ปัญหาในการรับรู้เข้าใจผลงานทัศนศิลป์จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยหลาย ด้าน ตลอดจนคุณภาพของผลงานทัศนศิลป์ชิ้นนั้น ๆ อีกด้วยว่า ได้ผ่าน กระบวนการสร้างสรรค์มาเป็นอย่างดีจนสามารถเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของ บุคคลต่าง ๆ ได้หรือไม่ ซึ่งประเด็นนี้เป็นประเด็นที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง เป็นอย่างมาก เป็นเรื่องของหลักสุนทรียศาสตร์ต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การสร้างสรรค์ และการชื่นชมผลงานทัศนศิลป์ประเภทต่าง ๆ

มีข้อนำสังเกตอีกประการหนึ่ง การตีความหรือการแปลความหมายผล งานศิลปะนั้น อาจจะต้องขึ้นตอนในกระบวนการหนึ่งของทฤษฎีการวิจารณ์ ศิลปะ (Art Criticism) ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการค้นหาคุณค่าและ ความหมายของทัศนศิลป์ภาษานั้น ๆ ได้ โดยขอยกตัวอย่างกระบวนการขั้น ตอนในการวิเคราะห์วิจารณ์ ดังต่อไปนี้ (Ray Faulkner, 1987)

1. การสังเกต (Observation) จะเป็นการสังเกตว่าเราเห็นอะไร เป็นการบรรยายถึงผลงานศิลปะว่าอะไรคืออะไรอะไรคือองค์ประกอบอะไรคือ สิ่งที่ศิลปินใช้ในการสร้างสรรค์ภาพ อะไรคือสื่อวัสดุที่ศิลปินนำมาใช้ในการทำ งาน ความสัมพันธ์ของผลงานศิลปะกับสิ่งอื่น ๆ

2. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ต่าง ๆ ในงานศิลปะ อะไรคือสิ่งที่ได้รับจากผลงานชิ้นนี้ จะมีลักษณะเป็นการ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางด้านศิลปะกับเนื้อหา ตลอดจน การใช้วัสดุ และเทคนิคในการทำงานว่ามีความสอดคล้องกับเนื้อหาอย่างไร

3. การแปลความหมาย (Interpretation) หลังจากที่ตั้งสังเกตผลงาน

วารสารอักษรศาสตร์

ศิลปะ และวิเคราะห์อย่างใกล้ชิดแล้ว สิ่งต่อมาที่เราสนใจก็คือ การเรียบเรียง การวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับรู้มาเพื่อค้นหาว่า อะไรคือความหมายของผลงานศิลปะ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ แนวความคิดของศิลปินกับสังคม ความคิดที่น่าเสนอ หรือสิ่งที่ศิลปินต้องการจะสื่อสารว่าคืออะไร ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึก และความคิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในผลงานทัศนศิลป์

4. การประเมินคุณค่า (Evaluation) เป็นการวิเคราะห์ว่าผลงานศิลปะชิ้นนี้มีผลอย่างไรกับเรา มีการเปรียบเทียบผลงานศิลปะกับศิลปินคนอื่น ๆ ผลงานศิลปะชิ้นนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของผลงานศิลปะในแนวนี้หรือไม่ มีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาที่ทำอย่างไร

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนหลัก ๆ ของการวิเคราะห์วิจารณ์ผลงานศิลปะ คือ การสำรวจหรือการพรรณนาถึงสิ่งที่พบเห็น การวิเคราะห์รูปแบบในทางศิลปะ การตีความหมายของเนื้อหาเรื่องราวที่ต้องการจะสื่อสาร และการประเมินคุณค่าของผลงานศิลปะทั้งหมดนี้ เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง การที่จะทำความเข้าใจความหมายของภาษาภาพหรือทัศนศิลป์ภาษา จึงอาจจะต้องอาศัยหลักการทฤษฎีเบื้องต้นของการวิเคราะห์วิจารณ์ศิลปะดังตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นแนวทางในการที่จะเข้าถึงความงามและความหมายของทัศนศิลป์ภาษาต่อไปได้

นอกจากผลงานทัศนศิลป์จะมีคุณค่า ในการเป็นอีกภาษาหนึ่งที่ใช้ในการสื่อความหมายและการสื่อสารได้แล้ว ยังมีคุณค่าของความงามทางสุนทรียภาพที่ศิลปินหรือผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้สอดแทรกเข้าไปอยู่ในผลงานศิลปะ การใช้ผลงานศิลปะมาเป็นสื่อในการสื่อความหมาย หรือการแสดงออกทางความคิด เรื่องราว และอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีความสลับซับซ้อนพอสมควรทั้งในด้านการสร้างสรรค์ และการตีความหมาย เนื่องจากผลงานศิลปะถือได้ว่าเป็นภาษาส่วนตัวของศิลปินที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์ระบอบสัญลักษณ์ของตนเองขึ้นมา ภาษาส่วนตัวของศิลปินนี้จะมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของศิลปิน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญในการสร้างสรรค์ศิลปะ บางครั้งการรับรู้ภาษาทางด้านศิลปะ จะต้องเป็นการรับรู้

ด้วยความรู้สึกที่บริสุทธิ์ใจ บวกกับประสบการณ์พื้นฐานของตนเอง และมีการวิเคราะห์พิจารณาด้วยความคิด ซึ่งบางครั้งนักปรัชญาบางท่านยังมีความคิดเห็นว่า เป็นการรับรู้ที่จะต้องอาศัย อัจฉมัตติญาณ (Intuition) กล่าวคือ นอกไปจากการรู้โดยสัญชาตญาณ การรู้โดยผัสสะ การรู้โดยสามัญสำนึก ยังอาจอาศัยการรู้โดยญาณพิเศษ (กীরติ บุญเจือ, 2526: 35) อีกด้วย จึงจะสามารถเข้าถึงความจริง หรือความหมายที่แฝงอยู่ในผลงานศิลปะนั้นได้ ถึงแม้ว่าการตีความหรือการแปลความหมายของภาษาทางด้านทัศนศิลป์ อาจจะดูไม่มีความชัดเจนดังเช่นระบบภาษาอื่น ๆ ทั่วไป แต่ก็ยังสามารถเข้าใจได้ง่ายเพราะการสื่อสารในลักษณะนี้จะสามารถเข้าถึงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้โดยตรงมากกว่าภาษาประเภทอื่น ๆ โดยทั่วไปที่ไม่ใช่ภาษาทางด้านศิลปะ เช่น กวีนิพนธ์ บทประพันธ์ และอื่น ๆ เพราะนอกจากภายในผลงานศิลปะจะมีระบบของสัญลักษณ์อยู่ภายในผลงานแล้ว ยังมีรูปแบบความงามทางด้านองค์ประกอบศิลป์ที่จะช่วยให้ผู้ชมเข้าถึงเนื้อหาสาระต่าง ๆ ภายในผลงานศิลปะชั้นนั้นได้โดยตรง และชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะเข้าถึงความงามและความหมายของผลงานศิลปะได้คงจะต้องอาศัยปัจจัยหลาย ๆ อย่าง ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ สิ่งแวดล้อม พุทธิปัญญา พื้นฐานทางวัฒนธรรม และอื่น ๆ ตลอดจนประสบการณ์ทางสุนทรียะของแต่ละบุคคล การใช้ภาษาภาพในการสื่อความหมายจะว่าง่ายก็ง่ายจะว่ายากก็ยาก เพราะเนื่องจากรูปแบบของผลงานศิลปะเองก็มีอยู่หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งตามลักษณะทั่วไป เช่น แบ่งเป็นศิลปะแบบนามธรรม-ศิลปะแบบรูปธรรม หรือแบ่งตามลัทธิทางศิลปะที่มีอยู่มากมาย การที่จะเข้าถึงผลงานทัศนศิลป์ได้ จะต้องมีความเข้าใจในรูปแบบทางศิลปะต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยเป็นพื้นฐาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในศิลปะแต่ละรูปแบบและแนวทางว่ามีลักษณะการสื่อความหมายอย่างไร จึงจะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาของศิลปะที่ต้องการจะสื่อสารออกมาได้อย่างชัดเจน

วารสารอักษรศาสตร์

การอ้างอิง

- กิดานันท์ มะลิทอง. *เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย*. (กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, 2536.)
- ชลุด นิมสมอ. *องค์ประกอบศิลป์*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531.)
- กีรติ บุญเจือ. *ปรัชญาภาษา*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2526.)
- ประชา สุวีรานนท์. "โภหารภาพ", *วารสารธรรมศาสตร์* (พฤษภาคม-สิงหาคม 2538): 110-128.
- ประสิทธิ์ ทรัพย์กลอน. *ภาษาและความคิด*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2527.)
- เป็ลี่ยน ณ นคร. "อรรถวิทยา", *วารสารสถาบันภาษาไทย* (ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2539): 131-138.
- Jack A. Hobbs. *Art in Content*. (Sandiego: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, 1985.)
- Jome Kissick. *Art Context and Criticism*. (W.M.: C. Brown Communication, Inc. 1993.)
- Rathus F. Lois *Understanding Art*. (New Jersey: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1985.)
- Ray Faulknek and Edwin Zieafeld and Howard Swagula. *Art Today: An Introduction to The Visual Art*. (New York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1987.)